

pozamašnih rukopisa različitih veličina i sadržaja, a to su pretežito službeni zapisi koje je upisivao tadašnji tajnik provincije ili čak njezin provincijski ministar. Povrh tih dvanaest rukopisa, još je sačuvano šest starih rukopisa, od kojih se dva referiraju na financijsko poslovanje provincijala, koje je on trebao predati u obliku izvješća nakon kraja četverogodišnje službe. Prvi rukopis pokriva razdoblje od 1632. do 1730., a drugi od 1730. do 1822. godine.

Dva sljedeća poglavlja dotiču se inventara konventualne braće. Prvo, *Kvarnerski samostani i njihovi inventari* (396–427), uključuje samostane iz Cresa, Krka, Raba i Labina, koje je autor proučavao za razdoblje od kraja 17. do sredine 18. stoljeća – Rab 1690. – 1758., Krk 1691. – 1756., Cres 1691. – 1756. i Labin 1691. – 1758., a to su zapravo kompilacije službenih kustodij-skih vizitacija napisanih na talijanskom s natruhom latinskog jezika. U sljedećem poglavlju o inventarima *Inventari Istarske kustodije* (428–486) autor kronološki opisuje inventare za samostane u Piranu, Kopru, Poreču, Vodnjanu, Milju, Puli, Buzetu i Izoli od 1688. do 1740. godine.

Posljednje poglavlje knjige *Brandolini i ostali istarski kroničari* (487–499) predstavlja provincijskog ministra i kroničara Santa Brandolinija i njegovo djelo *Cattastico d'oro* iz sredine 18. stoljeća. To djelo je puno imena mnoge braće iz Poreča i drugih samostana koji su prebivali na istarskom području, počevši od druge polovice 13. stoljeća nadalje.

Knjiga završava epilogom koji je napisao dr. sc. Ivan Armanda (501–506), koji naglašava prinos fra Ljudevita Maračića povijesti franjevačkog reda na hrvatskim prostorima te navodi biografske i bibliografske informacije o autoru.

Vrlo je teško sažeto pisati o djelovanju fra Ljudevita Maračića vezanom za povijest franjevačkog reda u Hrvatskoj. Autor analizama pristupa vrlo temeljito, sistematski, temelji svoje istraživanje na arhivskom gradivu te podjednako istražuje stariju povijest i povijest modernijeg doba reda. Temama koje su bile predmetom debata među pripadnicima reda autor pristupa objektivno te ne ulazi u ideološku pozadinu, čime djelo ima visoku znanstvenu vrijednost. Detaljan interes za povijest pojedinih samostana na širokom geografskom području pruža istraživačima raznih tema temeljne studije kada počinju istraživanje određenih tematika prema pojedinim samostanima. Na temelju svega navedenog, smatram da je autor zasigurno najveći živi autoritet za povijest franjevaca konventualaca u Hrvatskoj te mu se treba čestitati na ovom znanstvenom djelu.

Sanja Miljan

Antal Molnár, *Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt* [Ugarska i hrvatska Katolička Crkva za vrijeme osmanske vlasti], Történettudományi Intézet, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2019., 512 str.

Ravnatelj Instituta za povijest Centra za humanistička istraživanja Antal Molnár u svojoj je akademskoj doktorskoj disertaciji, koju je obranio 2019. godine, a sada se napokon objavljuje u tiskanom obliku, sažeo prinose svojih istraživanja zadnjih dvadeset godina. Već nam i sam sadržaj monografije od preko petsto stranica potvrđuje kako ovaj put ne držimo u rukama kronološku redakciju dosadašnjeg rada, već vrlo kvalitetna promišljanja o katoličkoj pastorizaciji naroda Karpatskog bazena pod osmanskom vlašću. Ona se prirodno nadovezuju na razmišljanja iznesena u djelu *Katoličke misije u osmanskoj Ugarskoj I.*, objelodanjenom 2002. godine, pri

čemu se ovdje razrađuje i tema naznačena u naslovu, čiji se obrisi u prvoj publikaciji tek naziru, a tiču se novovjekovnih karakteristika (današnjih) hrvatskih katoličkih institucija.

U protekla dva desetljeća mađarska povijesna znanost obavila je pionirski rad reinterpretacije hrvatsko-mađarskih veza u ranom novom vijeku. Géza Pálffy je prvenstveno kroz krajiški sustav i hrvatsko-slavonske staleže, a Antal Molnár pak kroz crkvene odnose ukazao na one svojstvenosti koje su institucije, kulturna obilježja ili društveni ustroj područja smještenog južno od Drave razlikovale od onih u užoj Ugarskoj. Primijetiti, percipirati taj problem uopće nije bilo lako. Dovoljno je razmotriti karte srednjovjekovlja i ranoga novog vijeka koje se koriste u današnjim mađarskim udžbenicima povijesti kako bi se dokazalo da s mađarske strane uopće nije bilo senzibiliteta da se prikaže kako Hrvatska dijelom Kraljevine Ugarske nije bila *ab ovo*, prema svojoj naravi, te da je sveza dvaju kraljevstava puno složenija od osvajanja od strane Ladislava I. Arpadovića (Svetog) (1077. – 1095.) i Kolomana (1095. – 1116.). Za prepoznavanje svega toga ni hrvatska historiografija nije nudila dovoljno uporišta, budući da je ona do trajnog poricanja zajedničke prošlosti stigla iz suprotnog smjera. Hrvatska je povijesna znanost sve donedavno osnaživala mit puke personalne unije, tvrdeći kako su Habsburgovci od 1526. (u Hrvatskoj od 1527.) ugarsko i hrvatsko prijestolje posjedovali zahvaljujući slučaju, rijetko propitujući gdje se to prijestolje nalazilo i što je hrvatski kralj nosio na glavi. Niti su podulje, ali smo možda i ovako uspjeli ilustrirati kako bez historiografskih preteča nije bilo lako niti prepoznati pitanje usporedbe “ugarskog” te južno od Drave “slavonskog i hrvatskog” osmanskog razdoblja.

Jedna od glavnih zasluga autorova dosadašnjeg rada je što je stoljetni kanon stručne literature, prema kojem postoji reformacija na području pod Osmanlijama, dopunio još jednim važnim elementom, naglasivši kako ne smijemo ispustiti iz vida ni katoličanstvo na okupiranom teritoriju. Kako bi potkrijepio tu postavku otkrio je i obradio novu rimsku dokumentaciju čije smo postojanje, na temelju prethodnih priopćenja Tihaméra Vanyóá i Lászlóa Lukácsa, tek naslućivali. Time je uspostavljena slika svijeta koja je ranije skoro u potpunosti nedostajala iz krajiške korespondencije, ubiranja poreza na okupiranom području i osmanskih deftera. Čineći korak dalje, prva dva poglavlja djela osmansku Ugarsku prikazuju u svojoj kompleksnosti: u njoj su prisutna misijska nastojanja svjetske Crkve, njima dinamizirane ili podnošene redovničke zajednice, biskupi koji preživljavaju na ruševinama ugarske crkve i njihovi vikari imenovani s kakvim-takvim pretenzijama, svjetovni svećenici koji su ostali na licu mjesta, nezamjenjivi licencijanti suprotstavljeni novitetima, krajiške posade koje utjeruju poreze, titularni klerici koji se drže svojih titula te ništa manje važni mjesni vjernici. Oni svi skupa, često upleteni u međusobne sukobe, tvore katoličko društvo o kojem govori ova knjiga. Nije nikakva tajna, taj svijet jedinstvenim i hijerarhičnim djeluje samo iz velike udaljenosti, iznutra je puno više kaotičan i usputan, pri čemu je vrlo teško uočiti tendencije i procese. Autor je, međutim, uspio spoznati suštinu, ukazavši na činjenicu da su svi navedeni elementi više-manje bili prisutni i na pokorenim dijelovima Balkanskog poluotoka, ali ovdje pokazuju jednu ključnu razliku: svi na licu mjesta aktivni klerici uklopili su se u crkvenu strukturu Ugarske Kraljevine, koja je ostala u rukama Habsburgovaca. Drugim riječima, katolička prisutnost nikad nije milost osvajača ili realnost volje Svete Stolice koju isti dopuštaju, nego zamišljaj nastavka još normalnih odnosa prije 1526. ili 1541. za sve one koji su u njima živjeli. Ti su se odnosi na ulaznim vratima jednostavnih vjernika mogli otjeloviti u obliku krajiškog vojnika koji ubire crkvenu desetinu, isusovačkog misionara ili upravo dubrovačkog trgovca – sve dok je bilo ljudi, koji su se sjećali da su nekad oni ili njihovi preci živjeli pod crkvenom juris-

dikcijom nekog katoličkog biskupa – jegarskog, pečuškog, čanadskog ili kalačkog – integritet države je jačao. Teškoće su nastale onda kada je ponestalo starosjedilaca koji su se sjećali starih institucionalnih okvira, na čije su mjesto došli novi stanovnici, bez ikakvih saznanja o sve maglovitijim tradicijama svoje nove domovine. Kada su im se pak negdje s juga pridružili klerici, koji su se također socijalizirali izvan Kraljevine Ugarske, bilo ih je teško uvjeriti da su preseljenjem postali dijelom nove hijerarhije. To je bilo ishodište gomile sukoba vikara ugarskih biskupa i poduzetnih rukovoditelja bosanske franjevačke redodržave, koji su kulminirali u 17. stoljeću. Stranice knjige oživljavaju vrlo vitalan, premda tegoban katolički svijet, u kojem osim osmanske vojne prisutnosti osjećaje uzburkavaju do tada gotovo nepoznate etničke suprotnosti, a dodatnu fragmentaciju uzrokuje otpor prema novovjekovnoj katoličkoj reformi, koja ima jednako toliko protivnika koliko i pristaša. Stoga nije ni čudo, što teškoće suživota s protestantima i pravoslavnima u ovom djelu pomalo padaju u drugi plan, iako su bile nezaobilazne sastavnice tadašnje svakodnevice.

Jedna od najvažnijih novosti ovog djela je što pozornost usmjerava na okupirana područja Zagrebačke biskupije, o kojima mađarska povijesna znanost do sada nije imala saznanja. Naravno, hrvatski crkveni povjesničari, koji imaju izvrsne veze u Rimu, lako se snalaze i u iznimno bogatom zagrebačkom biskupijskom (danas nadbiskupijskom) arhivu te su već na mnoge načine obradili djelovanje katoličkih institucija na okupiranom području, ali im je nasušno nedostajala kontrolna domena, potrebna za vrednovanje pojava uočenih u međurječju Drave i Save. Autorova zasluga je što je to uočio i uz pomoć znanstvenih iskustava istraživanja užega ugarskog područja prikazao realnu sliku naročitog položaja Zagrebačke biskupije, odnosno narav crkvenog prisustva na okupiranom području, koja se razlikovala od one u Ugarskoj.

Zagrebačka biskupija u ranom se novom vijeku sve više zatvarala i njezine su veze s ugarskim dijecezama sve više slabjele. Njezini biskupi dolazili su ponajviše iz vlastita kaptolskog miljea, dok su za kanonike postavljeni skoro isključivo mjesni ljudi, što ju je učinilo zatvorenim otokom unutar ugarske metropolije. Takvo je stanje donekle mijenjalo činjenica da su biskupi tijekom svoje karijere iz Zagreba – čiju je snagu uvelike jačala funkcija stvarna biskupskog sjedišta – često odlazili u Juru, eventualno Kalaču ili Požun, kako bi zauzeli biskupski stol, pri čemu su obično na novo mjesto vodili i krug najužih pouzdanika. To se lijepo ravnalo prema zapadnozadunavskoj hrvatskoj migracijskoj ruti koja je uvelike preoblikovala etničku sliku Jurske, Željezne, Šopronske i Mošonske županije. Takvo južnoslavensko doseljavanje zacijelo je dodatno povećalo ugled zagrebačkog biskupa unutar domaće hijerarhije, čemu je pridonijelo i to što je zadržao većinu svojih posjeda pa je vrijedio za jednog od najutjecajnijih velikaša regije, što mu je donijelo vodeću ulogu i unutar mjesne aristokracije. Zahvaljujući tomu zagrebački su biskupi često obnašali i dužnost hrvatsko-slavonskog bana, pa su i dalje raspolagali vojnom silom, premda je njena vrijednost upitna. Neuspjeh promotora reformacije u Zagrebačkoj biskupiji možemo pripisati složenim razlozima, no činjenica je da dijecezi nije prijetila opasnost masovnog prelaska na neku protestantsku konfesiju, što je dodatno osnaživalo utjecaj i ugled zagrebačkih biskupa. Rečeno je dosada bilo nepoznato u mađarskoj stručnoj literaturi, iako je zagrebačka dijeceza upravo ovdje stupila na put koji je vodio k osamostaljenju unutar ugarskoga crkvenog ustroja, što će se za nekoliko stoljeća otjeloviti u modernom osnutku samostalne hrvatske nadbiskupije.

Na području smještenom južno od Drave nije se razlikovalo samo stanje katoličke infrastrukture, već i kvaliteta osmanske okupacije. Možda se u pojedinim sastavnicama slika još može precizirati, no turski prodor uslijed prirodnih uvjeta ovdje je bio mnogo teži, a produ-

ljeni sukobi pučanstvu su prouzročili tešku štetu. Čini se da se na tom području migracija i zamjena stanovništva dogodila ranije, i to u puno drastičnijem obliku nego sjeverno od Drave. Tomu valja pridodati da je stabilizirani sustav osmanskih krajiških utvrda provodio puno strožu kontrolu nad osvojenim teritorijem, pa nije bilo mogućnosti za uspostavu dvojnoga poreznog sustava koji je bio prisutan na ugarskom području. Zagrebački se biskup, među ostalim uslijed slabosti mjesnog hrvatsko-slavonskog plemstva, umjesto svjetovne vlasti morao sve više oslanjati na crkvene institucije koje su djelovale na okupiranom području, što je ovdašnje katoličanstvo pokrenulo u posve drugom smjeru. Možda čak i nije sigurno da je zagrebački biskup koristio bosanske franjeve, nego je bilo obrnuto. Istodobno, pomalo se promijenio i balkanski teritorijalni opseg izvornih hrvatsko-dalmatinskih biskupija, kao što nam je poznato po primjeru Senjsko-modruške biskupije.

U sažetku na kraju djela autor iznosi ozbiljne pouke. Čini se da se na humanističkoj bazi svojevita ilirska svijest nije probudila samo među članovima zagrebačkog kaptola, već je određeni ponos obilježavao i bosanske franjeve, koji su bili u stalnoj ekspanziji i djelovali s druge strane granice, što je predstavljalo ozbiljan temelj za hrvatsku nacionalnu konfesionalizaciju i novi ustroj nakon ratova za oslobođenje od Turaka. Monografija rješava bezbroj pitanja i prikazuje cjelovitu sliku o katoličkoj prisutnosti na hrvatskom području pod osmanskom vlašću u ranom novom vijeku te svojim zaključcima potiče na dodatna istraživanja. Time se stvara mogućnost skorašnjeg otvaranja i revidiranja novih mapa zajedničke prošlosti hrvatsko-mađarskog područja, uklještена između habsburške i osmanske velesile.

Szabolcs Varga

Nabil Matar, *Mediterranean Captivity through Arab Eyes, 1517–1798*, Brill, Leiden – Boston, 2021., 306 str.

Pogled na Mediteran s druge strane obale – od dolje prema gore – imao je značajan utjecaj na moj pogled na povijest. Riječi su to kojima je veliki francuski povjesničar Fernand Braudel opisao svoje iskustvo proučavanja Mediterana, njegove kulture i povijesti – tek je pogled s afričke obale na Europu za njega otvorio nove horizonte (Fernand Braudel, *Personal Testimony, The Journal of Modern History*, sv. 44/4, Chicago 1972., str. 450). No, kao što nastavak misli otkriva, ta *promjena u gledištu bila je spora*. Nažalost sporost ili čak nedostižnost prihvaćanja i razumijevanja neeurocentričnih pogleda do danas ostaje problem za mnoge europske historičare (i studente), zbog čega su knjige koje predstavljaju pogled s juga prema sjeveru Mediterana – među kojima i prikazana knjiga – veoma vrijedan prinos europskoj i svjetskoj historiografiji. Knjiga *Mediterranean Captivity through Arab Eyes 1517–1798*, povjesničara Nabila Matara bavi se fenomenom iskustva zarobljenništva na Mediteranu tijekom ranoga novog vijeka. Iako knjiga primarno u fokus istraživanja stavlja iskustvo arapskog zarobljenništva među kršćanima posredno se dotiče i šireg fenomena života u zarobljeništvu, dajući tako i prilog proučavanju iskustva kršćanskog zarobljenništva u sjevernoj Africi.

Knjiga je, ne računajući uvodna i završna poglavlja, podijeljena na šest cjelina koje prate nekoliko ključnih fenomena i/ili kategorija koje se nameću tijekom proučavanja iskustva zarobljenništva. Odmah na početku treba naglasiti da se knjiga, iako je riječ o historiografskoj